

Original Research

Legal Dimensions of Gender Reassignment in the Iranian Legal System

Sadaf Haqparast¹, Afshin Ghafghazi^{2*}, Yasra Tha'alabi³

1 Student of Master's Degree in Private Law, Department of Law, Ahrar Institute of Higher Education, Rasht, Iran.

2 Assistant Professor of Private Law, Department of Law, Faculty of Humanities, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran.

3 PhD Candidate in Private Law, Department of Law, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran.

Article ID: ahrar-53299

<p>Received: February 1 , 2025</p> <p>Accepted: September 23 , 2025</p> <p>Available online: September 23 , 2025</p> <p>Keywords: Gender Reassignment, Iran and Islamic Jurisprudence, Gender Reassignment and Its Medical and Social Status</p> <p>Main Subjects: Civil Law</p>	<p>Abstract One of the issues that can be discussed, presented, and examined today is the important matter of gender reassignment, as well as the effects of gender reassignment in the medical and social fields and on personal relationships, which are considered significant topics in both medical science and law. Although in the past these issues attracted less attention, today gender reassignment and its problems and consequences for society and spousal relationships have increased, and various challenges have emerged in this regard. In fact, gender reassignment refers to a complete change in the identity and gender of a man or a woman. In Islamic jurisprudence and Iranian law, the issue of gender difference in marriage exists, since marriage between two men or two women is not legitimate; in jurisprudence, it is considered a major sin that entails prescribed punishment. The ruling in this regard is sodomy for men and musahaqah for women. In Iranian law, there are no specific and codified regulations concerning gender reassignment and its effects. Moreover, from a social perspective, this issue is not widely understood among the public. Nevertheless, by relying on Article 167 of the Constitution and Article 3 of the Civil Procedure Code, legal rulings on this matter can be derived, or by referring to jurisprudential sources and the fatwas of jurists, accurate information can be obtained. From the perspective of the common law system, individuals who have undergone gender reassignment benefit from broader legal protections.</p>
---	---

*Corresponding Author: Afshin Ghafghazi

Address: Assistant Professor of Private Law, Department of Law, Faculty of Humanities, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran.

Email: ghafghazi@iaiu.ac.ir

Extended Abstract

1. Introduction

One of the new phenomena that has emerged with the advancement of science and technology is sex reassignment. Sex reassignment is a highly complex process that involves psychiatric evaluations, psychotherapy, and hormone therapy, which ultimately leads to surgical intervention. With the progress of medical science and surgical techniques, it has become possible to change biological sex from female to male and vice versa. Since law has always sought to regulate social relations, it has been obliged to address and provide a legal perspective on the status of sex reassignment. One of the important and noteworthy issues in the subject of sex reassignment is the social status of the individual; that is, how the status of a person who was previously male or female will be regarded in society after undergoing sex reassignment.

2. Theoretical Framework

Among the jurists of Imamiyyah, Imam Khomeini was the first jurist to declare sex reassignment permissible. In Iran, it is estimated that there are approximately three to five thousand intersex individuals, and it is possible that the number of people affected by this condition is higher. In today's world, and particularly within what is sometimes referred to as the fourth generation of human rights, some individuals do not possess a clearly defined sex and exhibit a form of sexual ambiguity. This issue is considered one of the emerging jurisprudential topics in Iran, since the legal reasoning of scholars and the practice of society are largely influenced by Islamic juridical opinions. Today, the problems faced by such individuals are often addressed through modern and advanced surgical procedures, through which a person's sex may be changed from female to male or vice versa. The history of sex reassignment is often traced to countries such as the United States and the United Kingdom. In the United States, a girl named Laura underwent sex reassignment and later chose the name Mike. Gradually, this procedure spread in different countries, and in order to establish consistency in medical practice, international symposiums have been held annually, the first of which took place in London in 1996. Today, most member states of the European Union have recognized sex reassignment as a legal matter and have enacted regulations in this regard. Nevertheless, an important question remains as to what effects sex reassignment has on the social status of the individual. From medical and legal perspectives, what conditions and regulations apply to such individuals, and what is the legal status of couples who undergo sex reassignment with respect to their children?

3. Methodology

The research method used in this study is descriptive-analytical, and the required data have been collected through library-based research. Accordingly, the theoretical foundations and concepts related to sex

reassignment have first been examined using authoritative medical, legal, and jurisprudential sources. Subsequently, by relying on books, scholarly articles, existing laws and regulations, judicial decisions, and juristic opinions, the various dimensions of this phenomenon have been analyzed.

4. Results & Discussion

Examining the issue of sex reassignment is important not only from a medical perspective but also from a legal point of view. In this study, an effort has been made to examine the marital status of individuals who have undergone sex reassignment within the framework of Islamic jurisprudence. Based on an overall assessment, sex reassignment has attracted considerable attention both within Iran and in other countries, including Western and Asian societies, as it is an important and debatable issue that requires comprehensive legislation in our country as well as more juristic opinions in this field. Therefore, sex reassignment does not pose a problem or create any contradiction provided that it is carried out in accordance with all medical standards and in compliance with domestic laws, public order, and public morality. The acceptance of sex reassignment in Iran is, from a legal perspective, relatively recognized, but from a social perspective it remains unstable and dependent on social custom; in reality, there is a deep gap between the law and social reality. In fact, despite the fact that sex reassignment can be considered to be largely accepted in Iran, Iranian law has not regulated life after sex reassignment—which is one of the most important consequences of this process and affects individuals from social, psychological, medical, legal, cultural, and other dimensions—nor has it enacted specific laws or issued sufficient juristic opinions in this regard.

5. Conclusions & Suggestions

With a deeper and more psychological perspective, it can be understood that an individual who experiences gender distress endures significant pressure in many aspects of life, including social, emotional, and family spheres. Such pressures may even lead the person suffering from gender distress to attempt suicide, and one of the most appropriate ways to address this problem is consultation and dialogue with a skilled psychologist. Another consequence of sex reassignment relates to its effects on dower (mahr), the waiting period (iddah), and guardianship rights over children. Regarding the dower, it appears that with sex reassignment the entire dower should be paid to the wife. Furthermore, sex reassignment results in the termination of the waiting period related to divorce and the waiting period following death. If the mother undergoes sex reassignment and becomes male, the right of guardianship will not be established for her; likewise, if the father undergoes sex reassignment and becomes female, this will not lead to the loss of guardianship over the children. In countries with common law legal systems, the legal consequences of marriage involving individuals who have undergone sex reassignment have been determined either through legislation or through the establishment of judicial precedents. However, the approach of each legal system differs; in the United Kingdom, individuals who undergo sex reassignment are required to annul their marriage in order for their new gender to be legally recognized, whereas in the United States sex reassignment does not invalidate the marriage contract. Such legal regulations help individuals who have undergone sex reassignment become aware of their rights, reduce their social isolation, and experience a better quality of life.

ابعاد حقوقی تغییر جنسیت در نظام حقوقی ایران

صدف حق پرست^۱، افشین قفقازی^{۲*}، یسرا ثعالبی^۳

۱ دانشجوی کارشناس ارشد حقوق خصوصی، گروه حقوق، موسسه آموزش عالی احرار، رشت، ایران.

۲ استادیار حقوق خصوصی، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

۳ دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

کد مقاله: ahrar-53299

چکیده	تاریخ دریافت:
<p>یکی از مباحثی که امروزه قابل طرح، بیان و بررسی می باشد مسئله ی مهم تغییر جنسیت است و همچنین آثار تغییر جنسیت بر پزشکی و اجتماعی و روابط اشخاص که هم در علم پزشکی و هم حقوق جز موضوعات مهم است. البته در گذشته این مباحث کمتر به چشم خورده اما امروزه تغییر جنسیت و مشکلات و پیامدهای آن بر جامعه و روابط زوجین بیشتر شده و چالش هایی در این میان به وجود آمده است. در واقع مقصود از تغییر جنسیت این است که هویت و جنسیت یک مرد یا یک زن به کلی تغییر کند. در فقه و حقوق ما مسئله ی اختلاف جنس در ازدواج وجود دارد به این دلیل که ازدواج دو مرد باهم یا دو زن باهم مشروع نبوده و در فقه جزء گناهان کبیره است که حد را به دنبال دارد و حکم آن لواط برای مردان و مساحفه برای زنان می باشد. در حقوق ایران در خصوص تغییر جنسیت و آثار آن مقررات خاص و مدون موجود نیست البته از لحاظ اجتماعی نیز این موضوع بین مردم قابل درک نیست و می توان با استناد به اصل 167 قانون اساسی و ماده 3 آیین دادرسی مدنی حکم این موضوع را استخراج کرد و یا با مراجعه به منابع فقهی و فتاوی فقها به اطلاعات درستی رسید. از دیدگاه نظام کامن لا، اشخاص تغییر جنسیت یافته از حمایت های بیشتری برخوردارند.</p>	۱۳ بهمن ۱۴۰۳
	تاریخ پذیرش:
	۱ مهر ۱۴۰۴
	تاریخ انتشار:
	۱ مهر ۱۴۰۴
کلیدواژه ها:	تغییر جنسیت، ایران و فقه اسلامی، تغییر جنسیت و جایگاه پزشکی و اجتماعی
محورهای موضوعی:	حقوق مدنی

نویسنده مسئول: افشین قفقازی

آدرس: استادیار حقوق خصوصی، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

ایمیل: ghafghazi@iaui.ac.ir

۱- مقدمه

یکی از پدیده های جدیدی که با پیشرفت علم و تکنولوژی پدیدار شده، تغییر جنسیت است. تغییر جنسیت یک فرایند بسیار پیچیده است که ارزیابی های روان پزشکی، روان درمانی، هورمون درمانی را شامل شده که در نهایت به عمل جراحی ختم می شود. با پیشرفت دانش پزشکی و جراحی این امکان فراهم شده است که جنسیت مونث به مذکر و بالعکس تغییر یابد. با توجه به اینکه حقوق همواره در پی تنظیم روابط اجتماعی است، موظف بوده در مورد وضعیت تغییر جنسیت ارائه نظر نماید.

یکی از مسائل مهم و قابل توجه در موضوع تغییر جنسیت جایگاه اجتماعی میباشد؛ اینکه وضعیت شخص مذکور درحالی که سابقا مرد یا زن بوده بعد تغییر جنسیت چگونه خواهد بود چگونه خواهد بود؟

هدف تغییر جنسیت یکی از مباحث چالش برانگیز در جامعه ایران و فقه و حقوق اسلام است که نیازمند بررسی زاویه های دقیق از بُعد های حقوق خانواده، ارث وصیت، احکام شرعی و نکاح است. اگر زوجین پس از ازدواج تصمیم به تغییر جنسیت گرفته و تمام شرایط قانونی و پزشکی را دارا بوده سه حالت برای احرار آن وجود دارد: گاه تنها مرد و گاه تنها زن تغییر جنسیت می دهد و در مواردی ممکن است هر دو به تغییر جنسیت روی آورند.

در حقوق اسلام سابقه ی تغییر جنسیت به زمان حکومت امام علی (ع) مربوط است. در آن زمان، امام علی (ع) مردی را که با پسر عمویش ازدواج کرده بود، از او جدا و به مردان ملحق کردند. (حرعاملی، ۱۴۱۲)

اما در فقه اسلامی و حقوق ایران در مورد شرایط و وضعیت آن تحقیق چندانی به عمل نیامد و قوانین خاصی وضع نشده است. بطور کلی تغییر جنسیت در ایران ممکن بوده است و فردی که دارای شرایط آشفستگی جنسیتی است میتواند با طی کردن مراحل قانونی، مجوز تطبیق جنسیت خود را از دادگاه خانواده بخواهد. مهمترین مشکل در انجام این تحقیق فقر منابع به ویژه منابع فارسی میباشد که در کشور های غربی منابع و تحقیقات گسترده و فراوانی صورت گرفته است. البته در جامعه ما به دلیل مسائل فرهنگی به موضوعات جنسی بسیار کم پرداخته میشود.

در میان فقیهان امامیه، امام خمینی (ره) اولین فقیهی است که تغییر جنسیت را مجاز اعلام داشته است. در ایران حدود سه تا پنج هزار دوجنسی وجود دارد و احتمال می رود که آمار مبتلایان به این ناهنجاری بیشتر باشد. در جهان امروز و در واقع در نسل چهارم حقوق بشر

برخی از افراد جنسیت مشخصی ندارند و به نوعی ابهان جنسی در آنها دیده میشود که از جمله مباحث نوپیدای فقهی در ایران است زیرا بنای عقلا در ایران فتاواهای فقهی میباشد و حل مشکل اینگونه افراد امروزه به کمک جراحی های مدرن و پیشرفته صورت میگیرد که در نتیجه جنسیت زن به مرد یا بالعکس تغییر مییابد.

سابقه تغییر جنسیت به کشور های امریکا و انگلستان بر می گردد. در امریکا دختری به نام لورا تغییر جنسیت داده و نام مایک را برای خود انتخاب نمود.

به تدریج در کشور های مختلف این عمل رواج یافت و به منظور ایجاد وحدت رویه پزشکی هر ساله سمپوزیوم بین المللی تشکیل می شود که اولین آن در سال ۱۹۹۶ در لندن برگزار شد. امروزه اکثر کشور های عضو اتحادیه اروپایی تغییر جنسیت را امری قانونی اعلام کرده و مقرراتی را در این باره وضع نموده اند .

با این حال ، تغییر جنسیت چه آثاری بر جایگاه اجتماعی فرد می گذارد؟ از لحاظ پزشکی و قانونی چه شرایطی بر اینگونه افراد مترتب است؟ وضعیت زوجین تغییر جنسیت داده ،مسبت به فرزندان شان چگونه است؟

۲- پیشینه

برخی پژوهش های انجام شده در حوزه پزشکی، روان شناسی و فقه به بررسی جایگاه اجتماعی افراد تغییر جنسیت یافته و پیامدهای اجتماعی آن پرداخته اند. نتایج تحقیقات جدید نشان می دهد که افراد ترنس در بسیاری از جوامع با پدیده طرد اجتماعی و تبعیض مواجه اند و این وضعیت می تواند به بروز «استرس اقلیت» و در نهایت به پیامدهای منفی در سلامت روانی آنان منجر شود. فشارهای اجتماعی، عدم پذیرش از سوی خانواده یا جامعه و نگرش های منفی فرهنگی از جمله عواملی است که بر کیفیت زندگی و سلامت روان این افراد تأثیر می گذارد .

از منظر تاریخی و فقهی نیز این موضوع در ایران مورد توجه قرار گرفته است. به گفته کریمی نیا در کتاب «تاریخچه تغییر جنسیت در ایران»، نقطه عطف بحث فقهی درباره تغییر جنسیت در ایران به فتوای امام خمینی در سال ۱۳۶۴ بازمی گردد که به نوعی مبنای فقهی و حقوقی این موضوع را در فضای علمی و حقوقی کشور مطرح کرد؛ هر چند پیش از آن نیز حدود بیست و دو سال قبل، در آثار فقهی ایشان عدم حرمت این عمل مورد اشاره قرار گرفته بود .

در ادامه این مباحث، برخی پژوهشگران از جمله احمد رضا توکلی و منوچهر فانی از منظر روان شناسی و فقه امامیه به بررسی این موضوع پرداخته اند. بر اساس دیدگاه آنان، تغییر جنسیت در صورتی قابل پذیرش است که با واقعیت زیستی و شرایط اجتماعی و نیز موازین شرعی

هماهنگ باشد. با این حال، هر چند بسیاری از حقوقدانان در عمل این موضوع را پذیرفته‌اند، برخی صاحب‌نظران معتقدند که از نظر استدلال‌های عقلی، عرفی و نیز استناد به کتاب و سنت، همچنان بحث‌های نظری و فقهی بیشتری در این زمینه وجود دارد.

۳- تاریخچه تغییر جنسیت در جهان

پزشکان امروزی می‌توانند کلیه علائم و ممیزی‌های جنسیتی فرد را از میان بردارند و تمام علائم و نشانه‌های جنس مخالف را در او قرار دهند. سابقه تغییر جنسیت یا تطبیق جنسیت در سال‌های ۱۹۲۱ تا ۱۹۳۰ به کشور آلمان برمیگردد. در فاصله سال‌های ۱۹۴۲ تا ۱۹۴۸ دختري انگلیسی به نام لورا تغییر جنسیت داده و نام مایک را برای خود انتخاب کرد. مردی آمریکایی در سال 1952 اقدام به تغییر جنسیت خود کرد. در ایران حدود سه تا پنج هزار دو جنسی وجود دارد و احتمال می‌رود که آمار مبتلایان به این ناهنجاری بیشتر باشد.

براساس آمارهای موجود، ایران دارای دومین رتبه تغییر جنسیت در جهان بعد از تایلند است. نمونه افراد تغییر جنسیت داده در ایران: اولین فرد ایرانی که تغییر جنسیت داده فریدون ملک آرا که سال‌ها از جنسیت خود رنج میبرد و به دلیل رفتار زنانه‌ای که در محل کارش داشت اخراج شده بود که بعد از پیگیری‌های بی‌سر و ته، در سال ۱۳۶۳ سعی کرد جهت دریافت اذن امام خمینی (ره) برای تغییر جنسیتش ایشان را در جماران ملاقات کند، زیرا در میان فقیهان امامیه، امام خمینی (ره) اولین فقیهی بودند که تغییر جنسیت را مجاز اعلام کرده‌اند. طبق آمار پزشکی قانونی حاکی از اینکه ۱ سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۹ تعداد ۱۳۶۶ نفر جهت اخذ مجوز برای عمل تغییر جنسیت به پزشکی قانونی مراجعه کرده‌اند. از این میزان نام برده ۵۶ درصد مردان تقاضای تغییر جنسیت به زن داشته‌اند و ۴۴ درصد زنان تقاضای تغییر جنسیت به مرد بودند. طبق آمار سالانه بیشتر از ۷۲۰ ایرانی جنسیت خود را با مجوز از سازمان پزشکی قانونی تغییر می‌دهند.

۴- تغییر جنسیت

تغییر در لغت به معنای دگرگونی و تبدیل وضعیت فعلی با وضعیت گذشته است. جنس هم در لغت در فارسی و عربی شامل انواع متعددی از انسان و حیوان می‌شود و به معنای کالا و شیء آمده است. جنس به معنای «نر و ماده» معنایی است که در مرحله ثانوی به وجود آمده. جنسیت به معنای حالت یا ماهیت جنس است هر چند لغت تغییر جنسیت تعریف نشده است ولی منظور کلی آن هرگونه تحول و دگرگونی در جنس نر، ماده یا خنثی می‌باشد؛ بگونه‌ای که وضعیت کنونی شخص با وضعیت گذشته او متفاوت باشد. هویت جنسی حالتی روان شناختی است که احساسات درونی شخص را از مرد و زن بودن آن منعکس می‌کند؛ بنابراین شخصی که از لحاظ هویت جنسی سالم باشد با اطمینان می‌تواند بیان کند که «من یک مرد هستم یا یک زن هستم.»

هنگامی که ویژگی های فعلی مرد یا زن، با ویژگی های جنس مخالف جایگزین می شود، فرایند تغییر جنسیت روی می دهد. تغییر جنسیت ممکن است به طور طبیعی رخ دهد، بگونه ای که افراد احساس می کنند در بدنی با جنسیت اشتباه به دنیا آمده اند، این افراد مبتلا به دیسفوریا^۱ جنسی یا آشفتگی جنسی خوانده می شوند.

تغییر جنسیت چه در ایران چه در کشورهای دیگر، پروسه ای بسیار پیچیده و زمان بر دارد و شامل چندین مرحله از جمله مصاحبه های روانشناسی، روان درمانی، هورمون درمانی و در نهایت عمل جراحی تغییر جنسیت از زن به مرد و از مرد به زن است.

جراحی تغییر جنسیت بصورت برگشت ناپذیر می باشد. در بسیاری از مواقع نیاز است، تا افرادی که پیش از این به عنوان مبتلا به آشفتگی جنسی تشخیص داده شده اند، تحت مشاوره قرار گیرند تا آمادگی آن ها برای انجام عمل تغییر جنسیت تایید شود.

۵- اشخاص موضوع تغییر جنسیت

افرادی که خواستار تغییر جنسیت خود هستند، به سه دسته تقسیم می شوند:

۵-۱- خنثی بدنی یا فیزیکی

خنثی فیزیکی به فردی اطلاق می شود که از ابتدای تولد در بدن وی علائم جنسیتی هر دو جنس مذکر و مونث وجود دارد. ممکن است این علائم یکی بر دیگری غالب باشد یا نباشد، البته در مورد اخیر به چنین فردی خنثی مشکل اطلاق می شود.

۵-۲- خنثی روانی

این افراد از لحاظ جسمی و بدنی دارای یکی از علائم جنس مذکر یا مونث هستند اما از لحاظ روانی تمایلات جنس مخالف خود را دارند یا حتی ممکن است علائم جنسیتی را به طور ناقص داشته باشند. زندگی خنثی روانی همانند خنثی جسمی دارای اضطراب، پریشانی و عدم تطابق جنسی است؛ بنابراین تغییر جنسیت برای وی امری ضروری و غیرقابل انکار می باشد.

۵-۳- افراد عادی

کسانی که علائم جنسی بدن آنها با تمایلات جنسی روانی شان همخوانی و هماهنگی دارد. تغییر جنسیت در اینگونه افراد به جهاتی ممنوع میباشد زیرا از لحاظ پزشکی هیچکس نمیتواند بدون عامل موجه و عقلایی، سلامتی خود را در معرض خطر قرار دهد.

۶- مفاهیم روانشناسی و پزشکی مرتبط با تغییر جنسیت

۶-۱- هویت

هویت مفهومی چندبعدی و پویا است که در تعامل میان عوامل فردی، اجتماعی و روانی شکل می‌گیرد و نقش اساسی در تمایز هر فرد از دیگران ایفا می‌کند. این سازه اجتماعی - روانی شامل درک فرد از خود، احساس تعلق، ارزش‌ها، باورها و نقش‌هایی است که در بستر خانواده، فرهنگ و جامعه به او نسبت داده می‌شود. هویت به فرد کمک می‌کند جایگاه خود را در جهان اجتماعی بشناسد و به رفتارها و انتخاب‌هایش معنا ببخشد. از این رو، هویت نه امری ثابت، بلکه فرآیندی در حال تحول است که در طول زندگی و در اثر تجربه‌های فردی و اجتماعی دگرگون می‌شود.

۶-۲- هویت جنسی

هویت جنسی به معنای درک و احساس درونی فرد از مرد یا زن بودن (و یا قرار گرفتن در طیفی میان این دو) است و یکی از بنیادی‌ترین جنبه‌های هویت فردی و روانی به شمار می‌رود. این احساس معمولاً از حدود سه تا چهار سالگی در کودکان شکل می‌گیرد، زمانی که فرد به تدریج درمی‌یابد که خود و دیگران دارای ویژگی‌های جنسی متفاوتی هستند. هویت جنسی با نقش‌های جنسیتی که جامعه بر اساس فرهنگ، سنت و انتظارات اجتماعی به هر جنس نسبت می‌دهد تفاوت دارد؛ زیرا احساس درونی فرد از «که بودن» است، نه صرفاً رفتار یا ظاهر او. شکل‌گیری هویت جنسی تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل زیستی (مانند ژنتیک و هورمون‌ها)، روانی (تجربه‌های فردی و درک از بدن) و اجتماعی (تعامل با خانواده، همسالان و محیط فرهنگی) قرار دارد. در بیشتر افراد، هویت جنسی با جنس بیولوژیکی‌شان هماهنگ است، اما در برخی افراد، این هماهنگی وجود ندارد که ممکن است به تجربه ناهماهنگی جنسیتی یا تمایل به تغییر جنسیت منجر شود. درک درست و پذیرش این تفاوت‌ها، به‌ویژه از سوی خانواده و جامعه، نقش مهمی در حفظ سلامت روان و رشد متعادل فرد دارد. هویت جنسی در طول زندگی می‌تواند پایدار باشد اما در برخی موارد نیز ممکن است در نتیجه تجربه‌ها و شناخت عمیق‌تر از خود، دچار تغییر یا بازتعریف شود.

۶-۳- گرایش جنسی

گرایش جنسی به معنای تمایل عاطفی، عاشقانه و یا جنسی فرد نسبت به دیگران است و یکی از جنبه‌های اساسی هویت انسانی به شمار می‌آید. این گرایش بیانگر آن است که فرد به چه کسانی از نظر جنسیتی احساس جذب شدن دارد. گرایش جنسی معمولاً در سه دسته اصلی تعریف می‌شود: دگرجنس‌گرایی (کشش به جنس مخالف)، هم‌جنس‌گرایی (کشش به هم‌جنس) و دوجنس‌گرایی (کشش به هر دو جنس). با این حال، روان‌شناسی معاصر گرایش جنسی را پدیده‌ای طیفی می‌داند، نه صرفاً دوگانه، و بر این باور است که احساس و تجربه‌ی جنسی هر فرد می‌تواند در نقاط مختلفی از این طیف قرار گیرد. شکل‌گیری گرایش جنسی معمولاً در دوران نوجوانی آغاز می‌شود، اما ریشه‌های آن می‌تواند به مراحل ابتدایی رشد روانی برگردد. این گرایش در نتیجه‌ی تعامل پیچیده میان عوامل زیستی، روانی و محیطی پدید می‌آید و برخلاف باورهای سنتی، امری ارادی یا انتخابی نیست. میزان پذیرش اجتماعی گرایش‌های گوناگون در جوامع متفاوت است و در برخی فرهنگ‌ها با چالش‌ها و تبعیض‌هایی همراه است. شناخت و درک درست گرایش جنسی هر فرد، بدون قضاوت یا برچسب‌گذاری، سهم مهمی در سلامت روان، رضایت در روابط انسانی و ترویج مدارا و احترام متقابل در جامعه دارد.

۶-۴-سوگیری جنسی

سوگیری جنسی به معنای جهت یا سمت‌وسوی تمایل و کشش جنسی فرد نسبت به دیگران است و نشان می‌دهد که فرد معمولاً رابطه عاطفی یا جنسی خود را با کدام جنس یا جنس‌ها برقرار می‌کند. بر این اساس، سوگیری جنسی بیانگر انتخاب یا گرایش طبیعی فرد در زمینه روابط جنسی و عاطفی است. به طور کلی، سوگیری‌های جنسی در چند دسته شناخته می‌شوند. نخست، همجنس‌گرایی (Homosexual) که در آن فرد به افرادی از همان جنس خود گرایش و کشش عاطفی یا جنسی دارد. دوم، دگرجنس‌گرایی (Heterosexual) که در آن فرد به جنس مخالف خود تمایل نشان می‌دهد و این نوع گرایش در بسیاری از جوامع رایج‌تر شناخته می‌شود. سوم، دوجنس‌گرایی (Bisexual) که در آن فرد ممکن است به هر دو جنس، یعنی هم مردان و هم زنان، کشش عاطفی یا جنسی داشته باشد. همچنین نوع دیگری از سوگیری جنسی با عنوان بی‌جنس‌گرایی (Asexual) شناخته می‌شود که در آن فرد تمایل یا کشش جنسی قابل توجهی نسبت به هیچ‌یک از جنس‌ها تجربه نمی‌کند. سوگیری جنسی می‌تواند تحت تأثیر عوامل زیستی، روانی و اجتماعی شکل گیرد و در طول زندگی فرد تا حد زیادی پایدار باقی بماند. درک درست این مفهوم به شناخت بهتر رفتارها و روابط انسانی کمک می‌کند و می‌تواند در بررسی مسائل روان‌شناختی، اجتماعی و حقوقی مرتبط با روابط انسانی نقش مهمی ایفا کند.

۷- جایگاه اجتماعی فرد تغییر جنسیت یافته

جایگاه اجتماعی فردی که تغییر جنسیت داده است (ترنس) به طور قابل توجهی به بافت فرهنگی، قانونی و خانوادگی جامعه وابسته است و در بسیاری از جوامع سنتی از جمله ایران هنوز با نوعی انگ اجتماعی همراه است؛ به گونه‌ای که این افراد ممکن است با قضاوت‌های منفی، طرد اجتماعی، تمسخر یا سوءبرداشت‌های مختلف مواجه شوند و حتی پس از طی مراحل قانونی تغییر جنسیت نیز پذیرش اجتماعی آنان کمتر از حد مطلوب باقی بماند، در حالی که در جوامع بازتر و مدرن‌تر میزان پذیرش اجتماعی رو به افزایش است و جایگاه اجتماعی فرد بیش از آنکه به هویت جنسیتی او وابسته باشد به عواملی مانند تحصیلات، شغل، توانایی‌های فردی و رفتار اجتماعی او مرتبط می‌شود؛ در این میان خانواده مهم‌ترین عامل در تعیین جایگاه اجتماعی فرد به شمار می‌آید، زیرا خانواده‌های حمایتگر می‌توانند نقش بسیار مهمی در حفظ عزت نفس، سلامت روانی و ادغام اجتماعی فرد داشته باشند، در حالی که طرد خانوادگی ممکن است موجب انزوای اجتماعی، بروز مشکلات روانی و کاهش جایگاه اجتماعی فرد شود؛ از نظر حقوقی نیز در کشورهایی مانند ایران پس از طی مراحل پزشکی و قضایی، فرد از نظر قانونی به رسمیت شناخته می‌شود و امکان تغییر مدارک هویتی مانند نام و جنس در شناسنامه برای او فراهم می‌گردد، با این حال پذیرش اجتماعی همیشه همگام با پذیرش قانونی پیش نمی‌رود و در عمل ممکن است فرد با برخی تبعیض‌های پنهان در حوزه‌های شغلی یا اداری مواجه شود، همچنین در محیط‌های کاری و آموزشی اگر موضوع تغییر جنسیت محرمانه باقی بماند معمولاً مشکلات کمتری ایجاد می‌شود، اما در صورت آشکار بودن آن احتمال بروز تبعیض یا واکنش‌های منفی وجود دارد، هرچند در محیط‌های حرفه‌ای‌تر معمولاً برخوردها منطقی‌تر و مبتنی بر معیارهای شغلی و تخصصی است؛ در نهایت می‌توان گفت که جایگاه اجتماعی واقعی این افراد بیش از آنکه صرفاً به مسئله تغییر جنسیت مرتبط باشد به عواملی همچون سطح تحصیلات، استقلال مالی، مهارت‌های اجتماعی، وجود شبکه حمایتی از خانواده و دوستان و همچنین میزان پذیرش فرد از هویت خود بستگی دارد و در بلندمدت افرادی که از نظر شغلی، شخصیتی و اجتماعی به ثبات می‌رسند معمولاً می‌توانند

جایگاه اجتماعی پایدارتر و قابل قبول‌تری در جامعه به دست آورند، هرچند این مسیر در بسیاری از جوامع سنتی همچنان با چالش‌ها و موانع اجتماعی همراه است.

۸- از لحاظ فقهی و قانونی تغییر جنسیت در ایران

۸-۱- دیدگاه فقهی

نقطه عطف حقوقی تغییر جنسیت در ایران، فتوای تاریخی امام خمینی (ره) در دهه ۱۳۴۰ شمسی است. ایشان تغییر جنسیت را در صورتی که با تشخیص پزشک متخصص و برای رفع عسر و حرج فرد باشد، جایز دانستند. این فتوا بعدها مبنای مشروعیت حقوقی تغییر جنسیت در نظام جمهوری اسلامی ایران قرار گرفت.

۸-۲- جایگاه قانونی

در قوانین موضوعه ایران، قانون مستقلی تحت عنوان «قانون تغییر جنسیت» وجود ندارد؛ اما رویه قضایی و آرای دادگاه‌ها، با استناد به فتاوی معتبر و اصول کلی حقوقی، تغییر جنسیت را به رسمیت می‌شناسند. دادگاه خانواده صالح به رسیدگی به درخواست تغییر جنسیت و صدور حکم مربوطه است.

پس از صدور حکم دادگاه، فرد می‌تواند نسبت به اصلاح مدارک هویتی خود از جمله شناسنامه، کارت ملی و سایر اسناد رسمی اقدام نماید.

۹- فرایند حقوقی تغییر جنسیت در ایران

فرایند تغییر جنسیت در ایران معمولاً از یک مسیر حقوقی و پزشکی مشخص پیروی می‌کند، هرچند در عمل ممکن است با موانع اداری، اجتماعی و حقوقی مختلفی همراه باشد که گاه موجب طولانی شدن روند رسیدگی می‌شود. این فرایند غالباً با مراجعه فرد به روان‌پزشک یا متخصصان سلامت روان آغاز می‌شود تا وضعیت هویت جنسیتی او مورد ارزیابی قرار گیرد و در صورت تشخیص اختلال هویت جنسیتی، تأییدیه پزشکی لازم صادر شود. پس از آن، فرد برای انجام بررسی‌های تخصصی‌تر به پزشکی قانونی ارجاع داده می‌شود تا معاینات لازم و آزمایش‌های مربوط به وضعیت جسمانی و هورمونی انجام گیرد و نظر کارشناسی ارائه شود. در مرحله بعد، فرد باید با استناد به مدارک و نظریات پزشکی، دادخواستی را به دادگاه خانواده تقدیم کند و درخواست صدور مجوز برای انجام عمل تغییر جنسیت را مطرح نماید. دادگاه پس از بررسی مدارک، نظر کارشناسان و شرایط پرونده، در صورت احراز ضرورت، حکم اجازه انجام عمل تغییر جنسیت را صادر می‌کند. پس

از انجام جراحی یا طی مراحل قانونی تعیین شده، فرد می‌تواند برای اصلاح اسناد هویتی خود مانند نام و جنس در شناسنامه و سایر مدارک رسمی اقدام کند. با این حال، در بسیاری از موارد این روند به دلیل پیچیدگی‌های اداری، طولانی بودن مراحل پزشکی و برخی چالش‌های اجتماعی با دشواری‌هایی همراه است.

۱۰- اثر تغییر جنسیت بر نکاح از دیدگاه فقه اسلامی

۱۰-۱- تغییر جنسیت هم زمان زوجین

اگر فرض را بر این موضوع قرار دهیم که زن و شوهر در یک زمان اقدام به تغییر جنسیت کنند، در این وضعیت، در صحت و بطلان نکاح سابق آنها دو احتمال در بین فقیهان مطرح شده است. عده‌ای از فقها بر این عقیده اند که نکاح در این صورت برقرار است زیرا زوجیت هر یک نسبت به دیگری همچنان پابرجاست و طرفین از این پس عهده دار مسئولیت طرف مقابل قبل از تغییر جنسیت می‌باشند (مطهری، ۱۴۰۳ق، ص ۱۹۹)

اکثر فقها معتقداند که در وضعیت جدید، عقد نکاح منحل می‌شود با این استدلال که عنوان شوهر بودن زوج و همسر بودن زوجه در عقد نکاح و نقش و تعهدی که هر یک دارند را نمی‌توان بعد از تغییر جنسیت استصحاب کرد، زیرا اقتضای استصحاب باقی ماندن زوجیت است.

۱۰-۲- اثر تغییر جنسیت بر نفقه، مهریه و عده

از طرفی با وجود این وضعیت، شرایط جدیدی بر نفقه و مهریه ایجاد می‌شود. اینکه اگر زن تغییر جنسیت دهد مستحق دریافت مهریه می‌باشد یا با انحلال ازدواج مهریه منتفی می‌شود؟

در رابطه با این مسئله ۴ نظریه مطرح است:

۱- عدم استحقاق مهر

۲- استحقاق تمام مهر

۳- استحقاق تمام مهر در صورت نزدیکی و استحقاق نصف مهر در صورت عدم نزدیکی

۴- عدم استحقاق مهر در صورت تغییر جنسیت زوجه بدون اجازه زوج

قوی‌ترین و رایج‌ترین نوع، امروزه مورد سوم از این چهار نظریه است. یعنی استحقاق در زمان نزدیکی و استحقاق نصف در زمان عدم نزدیکی.

در خصوص تاثیر تغيير جنسیت بر عده می توان گفت، با این تغییر عده سقوط می کند زیرا حکم عده جز احکام مربوط به زنان است و وجود آن بر مردان ممکن نیستف ام ا پرداخت نفقه همچنان بر عهده زوج خواهد بود.

۱۰-۳- اثر تغییر جنسیت بر ولایت و حضانت فرزند

اگر مادر حضانت را بر عهده داشته بخاطر احساسات مادرانه است و با تغییر جنسیت این عواطف تغییر میابد. اگر مرد عهده دار حضانت باشد بر اساس قاعده استصحاب همچنان برای حضانت فرزندان اولی تر است .

اگر مادر تغییر جنسیت بدهد ولایت بر اولاد صغار پیدا نمی کند زیرا به محض این تغییر، عنوان پدر نمیگیرد بلکه همچنان مادر محسوب می شود. با نبود پدر، ولایت کودکان برای جد پدری و اگر جد پدری نباشد بر عهده حاکم شرع خواهد بود.

با تغییر جنسیت پدر دو نظریه بوجود آمده است: یکی سقوط ولایت و دیگری بقای ولایت .

در اکثر کشورها ملاک مصلحت طفل است؛ اگر تغییر جنسیت اثری سوء نسبت به کودک نداشته باشد و به او آسیبی وارد نکند، دلیلی بر سقوط ولایت وجود ندارد ولی اگر به کودک صدمه وارد کند، میتواند حکم به سقوط حق حضانت و ولایت شخص دارنده حق کرد. همانطور که در ماده ۱۱۸۴ قانون مدنی، سلب حق ولایت و عزل ولی پیش بینی شده است.

۱۱- نتیجه گیری

بررسی مساله ی تغییر جنسیت ، نه تنها از دیدگاه پزشکی، بلکه به لحاظ مباحث حقوقی نیز حائز اهمیت می باشد. در این نوشتار سعی بر این بود که وضعیت نکاح شخص تغییر جنس یافته در ابعاد فقه اسلامی را هم نیز مورد بررسی قرار دهیم.

طبق یک برداشت کلی که شد تغییر جنسیت طرفداران کثیری چه در داخل ایران چه کشور های دیگری از جمله جوامع غربی آسیایی نیز داشته زیرا که موضوعی مهم و قابل بحث است و نیازمند قانون مدون در کشور ما و فتاواهای بیشتری در این زمینه نیز هست. بنابراین تغییر جنسیت در صورتی که با رعایت تمام استاندارد های پزشکی با رعایت اصول و قوانین داخلی و نظم عمومی و اخلاق حسنه باشد دارای اشکال نیست و مغایرتی به وجود نمی آورد.

پذیرش تغییر جنسیت در ایران از لحاظ حقوقی تقریبا معتبر اما از لحاظ اجتماعی دارای تزلزل است و وابسته به عرف است در واقع شکافی عمیق بین قانون و واقعیت اجتماع است.

در واقع در کشور ما با اینکه میتوانیم بگوییم تقریبا تغییر جنسیت پذیرفته شده اما حقوق ایران زندگی پس از تغییر جنسیت که از مهم ترین آثار تغییر جنسیت است و از همه لحاظ اجتماعی، روحی روانی، پزشکی، حقوقی، فرهنگی و .. تاثیر گذار میباشد را تنظیم نکرده و درباره آن قانون و فتاوی هم نداده است.

البته با نگاه عمیق تر و روانشناسانه میتوان دریافت که فردی که دارای آشفتگی جنسی است از هر لحاظ متحمل چه فشاری چه از لحاظ اجتماعی چه عاطفی و چه خانوادگی است و این فشار مکن است منجر به خودکشی در فرد دارای آشفتگی نسی هم نیز شود و بهترین راه برای حل این مشکل صحبت با یک روانشناس ماهر میباشد .

از آثار دیگر تغییر جنسیت، اثر آن بر مهریه ، عده و حق ولایت بر فرزندان می باشد. در خصوص مهریه به نظر می رسد با تغییر جنسیت تمام مهر باید به زوجه پرداخت گردد. همچنین تغییر جنسیت موجب سقوط عده طلاق و عده وفات می گردد. اگر مادر به مرد تغییر جنسیت دهد، حق ولایت برای وی پدید نمی آید و نیز تغییر جنسیت پدر به زن، موجب سقوط ولایت بر کودکان نخواهد گردید.

در کشور های نظام حقوقی کامن لا ، از طریق قانون گذاری و یا ایجاد وحدت رویه قضایی، آثار عقد نکاح فرد تغییر جنسیت داده را تعیین کرده اند. البته رویکرد نظام حقوقی هر کشور متفاوت است؛ بریتانیا افراد تغییر جنسیت داده را موظف کرده است که نکاح خود را باطل نمایند

تا جنسیت جدید آن‌ها به رسمیت شناخته شود؛ در حالی که در امریکا تغییر جنسیت عقد نکاح را باطل نمی‌کند. این قانونگذاری‌ها موجب می‌شود که افراد تغییر جنسیت یافته با حقوق خود آشنا شوند و از انزوا خارج شده، سطح زندگی بهتری را تجربه کنند.

References

1. Asghari Aqmashhadi, F., & Abdi, Y. (2011). Jurisprudential and legal status of gender reassignment. *Journal of Islamic Jurisprudence and Law*, 1(2), 1-17. **[In Persian]**
2. Babalou, V. (2016). Examination of gender reassignment in Iran. In *Proceedings of the Fourth International Conference on Research in Science and Technology*. Saint Petersburg, Russia.
3. Badrkhani, N. (2024). Gender reassignment in the fourth generation of human rights. 189-206. **[In Persian]**
4. Khatooni, Z. (n.d.). Examination of trans individuals in the law of the Islamic Republic of Iran. **[In Persian]**
5. Khomeini, R. (n.d.). *Tahrir al-Wasila*. Tehran. **[In Persian]**
6. Karimi Nia, M. M. (2011). The effect of gender reassignment on the continuation of marriage. *Journal of Medical Jurisprudence*, 2-3(5-6), 122-149. **[In Persian]**
7. Karimi Nia, M. M. (2017). Examination of Qur'anic evidences regarding the ruling of gender reassignment and its jurisprudential effects. *Qur'an, Jurisprudence and Islamic Law*, 3(6), 109-145. **[In Persian]**

8. Karimi Nia, M. M. (2011). Gender reassignment. Tehran. **[In Persian]**
9. Khanehkeshi, H. (2020). Examination of dowry and alimony after gender reassignment of spouses, 61-78. **[In Persian]**
10. Nojavan, D. (2009). Jurisprudential and legal foundations of gender reassignment. Medical Law Quarterly, 3(9), 149-189. **[In Persian]**
11. Rahmati, M. (2012). A jurisprudential and legal examination of the impact of gender reassignment of spouses on the marriage contract. Medical Law Quarterly, 5(19), 169-186. **[In Persian]**
12. Rezaei Fumani, A., & Ayati, S. M. R. (2014). The status of gender reassignment in Iranian law and the common law legal system. Islamic Jurisprudence and Law Foundations, 7(14), 113-140. **[In Persian]**
13. Roshan, M., & Torabi Ziaratgahi, A. (2016). Effects of gender reassignment after marriage in Iranian law and Imamiyyah jurisprudence. Legal Teachings of Govah, 3(2), 5-32. **[In Persian]**
14. Sanaei, S., & Fasihzadeh, A. (n.d.). Gender reassignment and its jurisprudential and legal effects on spousal relations. **[In Persian]**
15. Torabi, M. (2020). Gender reassignment: A study on gender reassignment and its religious ruling. **[In Persian]**
16. Wikifeqh. (n.d.). <https://wikifeqh.ir>**[In Persian]**